

Critica și arta

Avem convingerea că pentru dezvoltarea și progresul artei mesajul criticii este tot atât de util și de activ ca însuși mesajul poetic. Instrument de cunoaștere artistică și judecată de valoare, critica devine un act de creație a cărui funcție majoră, esențială, constă în a promova formele de exprimare artistică, de a găsi liantul între ele și marele public consumator de artă, de a înlesni comunicarea dialectică permanentă între artist și spectator, în toate domeniile culturii.

Mai mult decât atât, dincolo de elementele formale, prin critică se face o investigație fundamentală, se caută, se descifrează și se aduce la lumină prezența socială a unei epoci. Integrată în filozofie, în procesul general de cunoaștere, gândirea critică este vie și militantă, răspunzătoare de cîntărirea valorilor, și de formarea gustului public întru asimilarea artei autentice și respingerea spontană a improvizației. Intocmai ca operele de artă, opera critică revendică, astfel, o contribuție substanțială la stimularea izvoarelor vițuroase și cristaline ale culturii.

Se înțelege, desigur, că așa cum cercetează în formele de artă ce este bun sau rău, ce este durabil sau trecător, critica, prin exponenții săi, trebuie să se îndrepte și către ea însăși, fără cruțare, fără ezitări, pentru a examina, lucid, în ce măsură își îndeplinește înalta funcție ce-i revine, cu ce mijloace și în numele căror principii își exercită nobila magistratură pe care și-a asumat-o. Această sarcină de analiză riguroasă, severă, de introspecție profundă, nu este de loc ușoară. Ba, dimpotrivă. Și nici nu se poate spune că se face frecvent, așa cum s-ar cuveni. De aceea, ne-a reținut îndelung atenția — în „Era Socialistă“, Nr. 2, — articolul tovarășului Dumitru Popescu intitulat : Critica de artă — parte componentă a îndrumării culturii de către Partid.

Studiul pornește de la o cuprinzătoare definiție formulată de tovarășul Nicolae Ceaușescu: „Critica de artă are un rol de mare însemnătate, atât în promovarea creației artistice cu un înalt conținut educativ, cît și în educarea estetică a maselor populare. Pentru a răspunde acestor cerințe, criticii de artă trebuie să acționeze întotdeauna în spiritul principiilor marxist-leniniste“. Iată, deci, subliniază autorul studiului din „Era Socialistă“, modul în care critica de artă se integrează în procesul general de cunoaștere omenească. În orientarea criticii și în aprecierea conținutului ei de raționalitate, postulatul acesta are „o valoare crucială“, deoarece „critica marxistă cercetează raportul dintre creația spirituală și viața socială“, cu alte cuvinte „atît influența mediului social asupra gândirii și sensibilității artistice, cît și înriurirea artei asupra societății și asupra conștiinței maselor“.

Este adevărat că, fiind una dintre cele mai „polivalente activități intelectuale“, critica de artă nu se lasă surprinsă ușor în complexitatea ei. Tovarășul Dumitru Popescu prezintă, de pe poziția materialismului dialectic și în perspectiva realităților sociale din țara noastră, cîteva trăsături de fond ale criticii : limpezimea criteriilor de apreciere, situarea pe linia marilor idealuri umane, democratizarea actului critic, loial, sincer, deliberat, închinat cu pasiune muncii culturale și educative, în serviciul poporului. Din „infinitatea de fațete care compun prisma actului critic“ autorul studiului desprinde două, și ambele negative, pentru a ilustra exemplar acest subtil domeniu de cunoaștere filozofică. Anume : critica dogmatică, preocupată în special de schemele tematice, și critica estetizantă, formalistă, consacrată, aproape exclusiv,

amănuntelor de tehnică artistică și abilităților de exprimare. Amîndouă aceste modalități critice — desuete, dar uneori reînviată pe neașteptate — se situează, de fapt, în afara operei de artă, deoarece „nici tema și nici tehnica artistică în sine nu dau valoare” acestei opere, „ci bogăția și noutatea descoperirilor umane transfigurate artistic”.

Situată la polul opus dogmatismului tematic și formalismului pseudo-estetizant, critica marxistă urmărește să descifreze în artă semnele de evoluție ale conștiinței umane într-un anumit moment și pe o anumită treaptă a istoriei. Critica marxistă prospectează în opera de artă gradul de evoluție a conștiinței umane. „În viața interioară a oamenilor — o sferă de predilecție a creației artistice — răzbat, în modul cel mai palpitant, atît ecoul convulsurilor unei orînduirii care-și presimte sfîrșitul cît și impulsurile lumii ce se naște. Fără a pune urechea la acest vuiet sufletesc, arta nu va putea lăsa mărturie viitorului tocmai despre ce este fundamental în aceste timpuri — dispariția unui prototip uman moralmente viciat și plămădirea unui om nou”.

În toate domeniile artei, în literatură, în plastică și poate mai mult decît oriunde în teatru, creatorii „pun urechea” pentru a surprinde vibrațiile noului, pentru a transpune în artă, mai ales, în arta scenică, amploarea evenimentelor sociale, subtilitatea celor mai profunde procese psihice și modalitatea cea mai bogată, mai frumoasă de a le exprima. În fața acestor trăsături ale creației artistice, criticii comuniști nu au voie să uite, nici un moment, că ei sînt „mandatari ai cititorului, spectatorului și auditoriului” și, ca atare, „o latură esențială a însăși democrației culturii socialiste — ca parte integrantă a democrației generale a societății”.

Dispune, oare, critica, de mijloace de cercetare cît de cît exacte pentru a-și îndeplini funcțiile sale vitale de cunoaștere? La această întrebare tovarășul Dumitru Popescu răspunde amănunțit și amplu, expunînd criteriile criticii. În primul rînd, spune autorul, critica are nevoie „de o filozofie clară asupra societății și a omului, filozofie care în țara noastră este dialectica materialistă”. Pentru realizarea corectă, superioară a unui act de critică lucidă, competentă și realistă, este indispensabilă de asemenea, „cunoașterea proprie, aprofundată, a vieții sociale la care trebuie raportate operele”. În ce privește metoda analitică obligatorie pentru actul critic, aceasta este una singură, situată în cuprinsul dialecticii materialiste care mijlocește înțelegerea proceselor contradictorii, atît în sinul societății cît și în sfera operelor de artă: „numai pe baza ei valoarea operei poate fi calificată în funcție de capacitatea de a contribui la ameliorarea conștiinței oamenilor în perspectiva unui ideal social revoluționar”.

Examinînd, în termeni incisivi, problema criticii și implicit poziția criticilor în general, tovarășul Dumitru Popescu subliniază că dintre criteriile criticii de artă „nu putem scăpa din vedere elementul subiectiv, inevitabil în fiecare analiză, determinat de factori strict personali: competență, experiență, formație spirituală, gust, orizont cultural, educație socială, politică, morală. Criticul nu este și nu poate fi un judecător total imparțial. Subiectivismul său este agravat însă uneori de relațiile pe care le are în lumea creatorilor. Apartenența criticului la grupuri create nu pe afinități filozofice, ci pe considerații extraartistice știrbește esențial obiectivitatea judecății operelor — și ale amicilor, și ale inamicilor. Critica dobîndește atunci o pronunțată tentă partizană de interes meschin”.

Dar, în esență, animat de datoria de a promova în permanență arta marilor idealuri, arta care se armonizează cu necesitățile societății, criticul angajat în lupta ideologică „trebuie să fie un ghid pe drumul lung și spinos al cunoașterii artistice. Procedînd astfel, se achită de o îndatorire patriotică, democratică, contribuie la lărgirea orizontului de cultură al poporului, la asimilarea celor mai elevate descoperiri ale spiritului”. Această îndatorire obligă pe critici să fie ei înșiși la curent și, implicit, să țină publicul la curent cu fenomenele artistice noi, obișnuindu-l pe consumatorul de artă cu ideea că „arta nu este un fenomen stagnant, ci un organism viu care se dezvoltă, se perfecționează sub impulsul evoluției sociale, al înaintării cunoașterii pe toate fronturile”. Aceasta este școala estetică pe care critica e chemată să o țină mereu deschisă marelui public, pentru a-l face să meargă în pas cu progresul artei, să-și îmbogățească neîncetat spiritul, să-și formeze conștiința socialistă.

Cu deosebire în domeniul teatrului și al criticii teatrale, unde arta capătă mai mult decît oriunde o dimensiune în plus, o mai autentică apropiere de viață, ideile expuse, în studiul publicat de „Era Socialistă” trebuie să fie clar înțelese și creator interpretate pentru a exprima cu adevărat mesajul critic pe care-l definim ca instrument de cunoaștere artistică și judecată de valoare, în progresul artelor.